

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Богословсько-історичного
науково-дослідного
центру імені
архімандрита
Василя (Проніна)

*Сучасні роздуми про первородний гріх
Життєвий шлях архімандрита Василя (Проніна)
Відродження і Воскресіння
Устав Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря
Матеріали наукової конференції
до 650-річчя Мукачівського монастиря*

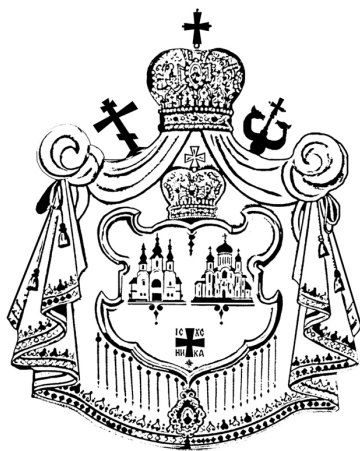
№ 1
2011

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

БОГОСЛОВСЬКО-ІСТОРИЧНОГО
НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО
ЦЕНТРУ ІМЕНІ
АРХІМАНДРИТА ВАСИЛІЯ (ПРОНІНА)

Присвячується
100-річчю з дня народження
архімандрита Василя (Проніна)

**За благословенням
Високопреосвященнішого Феодора,
архієпископа Мукачівського і Ужгородського**

**УКРАЇНЬСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА
МУКАЧІВСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЄПАРХІЯ**

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**БОГОСЛОВСЬКО-ІСТОРИЧНОГО
НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО
ЦЕНТРУ ІМЕНІ
АРХІМАНДРИТА ВАСИЛІЯ (ПРОНІНА)**

№1

**Всеукраїнське державне видавництво
«Карпати»
2011**

ББК 86.372
УДК 281.93
Н-34
ISBN 978-966-671-296-0

УКРАЇНЬСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА
Наукові записки
БІНДЦ
№1

Видавничий відділ
Мукачівської Православної єпархії

Керівник редколегії:

Високопреосвященніший ФЕОДОР,
архієпископ Мукачівський і Ужгородський

Члени редакційної колегії:

Юрій Данилець,
к.і.н., доц. каф. іст. України УжНУ, директор БІНДЦ
Олександр Монич,
к. богосл., вчений секретар БІНДЦ, протодиякон
Олександр Гук,
к. богосл., протоіерей
Василій Юрина,
редактор журналу «Православний Літопис», протоіерей

Рецензенти:

Данилюк Д.Д., доктор історичних наук, професор
Федака С.Д., доктор історичних наук, професор

Відповідальний за випуск:

Високопреосвященніший ФЕОДОР,
архієпископ Мукачівський і Ужгородський

Комп'ютерна верстка — Олег Машіка
Коректура — Наталія Дичко

Відгуки та пропозиції просимо надсилати за адресою:
Україна, 89600, м. Мукачево, вул. Єпархіальна, 12.
Тел./факс: (03131) 2-14-61; 2-15-15.
Моб.тел: 050-692-87-81, 050-186-53-23.
E-mail: bindc@ukr.net

ЗМІСТ

Вступне слово <i>Архієпископ Мукачівський і Ужгородський Феодор (Мамасуєв)</i>	10
---	----

БОГОСЛОВ'Я

<i>Протоіерей Олександр Гук</i> Современные размышления о первородном грехе.....	13
---	----

<i>Протодиякон Олександр Монич</i> Апологет – полеміст, іерей Михайло Андрелла (Оросвиговський) (1637/39-1710) (<i>До 300-річчя з дня смерті</i>).....	20
--	----

ІСТОРІЯ

<i>Данилець Ю.</i> Преподобний Іов (Кундря) Угольський (18.05.1902-28.07.1985).....	36
--	----

<i>Міщанин В., Данилець Ю.</i> Ігумен Феодосій (Горват) (18.03.1897-1943).....	51
---	----

<i>Протодиякон Олександр Монич</i> Життєвий шлях та подвижницьке служіння архімандрита Василя (Проніна) (08.09.1911 - † 05.01.1997) (<i>До 100-річчя з дня народження</i>).....	60
--	----

<i>Світлинець А.</i> З історії відновлення Православ'я у селі Приборжавське.....	81
---	----

ПУБЛІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ

<i>Архимандрит Василий (Пронин)</i> Возрождение и Воскресение.....	87
---	----

<i>Архимандрит Василий (Пронин)</i> Устав Мукачевского Свято-Николаевского монастыря.....	119
--	-----

ПАМ'ЯТНІ ДАТИ ТА ЗНАКОВІ ПОДІЇ

Всеукраїнська науково-практична конференція до 650-річчя за- снування Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря...	141
--	-----

<i>Данилюк Д., Міщанин В.</i> Протоігумен Мукачівського монастиря Іоанікій Базилевич – перший історик Закарпаття.....	141
---	-----

Данилець Ю.

Ігуменя Параскева (Прокоп) –
настоятелька Мукачівського монастиря..... 153

Делеган М.

До питання щодо оригінальності (достовірності)
грамоти Феодора Корятовича 1360 року..... 163

Протоіерей Олександр Гук

Актуалізація православної віри в контексті історії
Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря..... 171

Канайло С.

Життєвий шлях та пастирське служіння духівника
Мукачівського монастиря Арсенія (в схимі Стефана (Зейкана)..... 175

Протодиякон Олександр Монич

Настоятельниці Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря..... 179

Пагіря В.

Духівник Мукачівського монастиря, архімандрит Василій (Пронін)..... 189

Світлинець А.

Життєвий шлях та церковне служіння єпископа Іоанікія (Зейкана)..... 194

Протоіерей Димитрій Сидор

Роль Мукачівського монастиря у збереженні Православ'я і у формуванні
національної самосвідомості руських Верхнього Потисся..... 196

Федака С.

Федір Корятович: до питання генеалогії..... 209

Філіпов О.

Припинення релігійного переслідування
герцогині Софії Баторі у 1669 році..... 219

Кічера В.

Ігумен Анатолій Кралицький (1834-1894) як історик монастирів..... 226

РЕЦЕНЗІЇ БІНДЦ

Данилець Ю.

Рецензія: Диякон Олександр Монич. Марамороська святиня:
Нариси з історії Грушівського монастиря..... 233

Данилець Ю.

Рецензія: А. Світлицець, С. Канайло.

Свято-Архангело-Михайлівський монастир у селі Драгово-Забрід..... 236

Данилець Ю.

Рецензія: Диякон Олександр Монич. Заневський монастир в Полонинах: нариси з історії Угольського та Углянського монастирів..... 240

Данилець Ю.

Рецензія на перший том із серії

«Собрание трудов архимандрита Василия (Пронина)»..... 245

Протодиякон Олександр Монич

Рецензія: Ю. Данилець.

Православна Церква на Закарпатті у першій половині ХХ століття 248

Протодиякон Олександр Монич

Рецензія: Марек П., Бурега В., Данилець Ю.

Архієпископ Савватій (1880-1959). Нарис життя та діяльності видатного діяча Православної Церкви в Чехословацькій республіці.

«Arcibiskup Sawatij (1880-1959). «Nastin zivota a dila zakladatelske postavy pravoslavne cirkve v Ceskoslovenske republice»..... 252

Протодиякон Олександр Монич

Рецензія: Ю. Данилець, ієромонах Пімен (Мацола).

«Православний Свято-Іоанно-Предтеченський чоловічий монастир у с. Бедевля»..... 254

Протодиякон Олександр Монич

Рецензія: Ю. Данилець, ієромонах Пимен (Мацола)

Православные монастыри Закарпатья..... 257

Протоіерей Александр Гук

Рецензія на статтю архимандрита Василия (Пронина)

«Об экуменизме»..... 260

Протоіерей Александр Гук

Рецензія на статтю архимандрита Василия (Пронина)

«Палеолит Чернецкой горы»..... 262

Протоіерей Александр Гук

Рецензія на статтю архимандрита Василия (Пронина)

«Возрождение и Воскресение»..... 264

Протоцерей Александр Гук

Рецензия на второй том из серии

«Собрание трудов архимандрита Василия (Пронина)»..... 266

КНИГИ БІНДЦ

Перший том «Собрание трудов архимандрита Василия (Пронина)».....269

Другий том «Собрание трудов архимандрита Василия (Пронина)»..... 270

Третій том «Собрание трудов архимандрита Василия (Пронина)».....271

Хватит ли мне этой жизни на покаяние?..... 272

ПРО АВТОРІВ..... 274

**Всеукраїнська науково-практична конференція
до 650-річчя заснування Мукачівського
Свято-Миколаївського монастиря**

Дмитро Данилюк

*доктор історичних наук,
професор, завідувач кафедри історії України
Ужгородського національного університету*

Василь Міщанин

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Ужгородського національного університету*

*І.Базилівич вказав на те,
що підкарпатські русини суть синами
славного роду руського, що історія русинів
сягає за Карпати в славу давнину княжеств руських
Ф.Тіхий 1922 р.*

**Протоігумен Мукачівського монастиря Іоаникій Базилівич –
перший історик Закарпаття**

Першим відомим на сьогодні дослідженням закарпатського автора, в якому розглядається історія нашого краю, є праця І.Базилівича «Короткий нарис фундації Федора Корятовича». Публікації XIX століття містять скупі біографічні дані про автора. І.Базилівич народився в селі Гливище поблизу Ужгорода (округ Собранці, тепер Словаччина) в 1742 р. «от убогих родителей». Освіту здобув у навчальних закладах Ужгорода і Кошице. Перед ним відкривалися непогані перспективи у світському житті,

але «видя суету мира и желая от всей души послужить Богу, поступил в монастырь на горе Чернечей близ Мукачева»¹. Упродовж 38 років був протоігуменом Мукачівського монастиря, де й помер 18 жовтня 1821 р. Біографія І.Базилевича зберігається в ДАЗО.

Праця І.Базилевича «Короткий нарис фундації Федора Корятовича» написана латинською мовою і видана у двох книгах у Кошице, кожна з яких складається із трьох частин – перша (451 с.) у 1799 р. і друга (411 с.) - у 1804-1805 роках². Основний її зміст – обґрунтування існування з незапам'ятних часів Мукачівської єпархії грецького (східного) обряду і доказ, що тільки після унії 1646 р. потрапила у залежність від Егерського єпископа католицького обряду, що заперечував І.Баттяні. На численних документах автор простежує боротьбу мукачівських єпископів за канонізацію (незалежність) єпархії, що успішно завершилася у 1771 р.

Перша книга «Короткого нарису» відкривається вступною статтею-рецензією Я.Ф.Міллера³ (jacobus Ferdinandus de Miller) «Судження або думка пана цензора про цю працю», в якій дана висока оцінка проробленій І.Базилевичем роботі, і постановлено в заслугу те, що він уперше подав історію Мукачівської єпархії. Я.Міллер відзначає: «Ти дійсно найосвіченіша людина! Ти поставив новий і безсмертний пам'ятник угорської церковної історії. Ти, звичайно, є першим з усіх, кого я знаю, який розпочав освітлювати грецьку ієрархію в Угорщині та пристосував свою працю до смаку поточного століття, яке не дасть тобі, нащадку роду Корятовича, терновий вінок на підставі авторитету достовірних польських письменників, ти виступив проти будь-яких опонентів протилежної

¹ Церковный месяцеслов на 1891 год, Унгвар. – С.72.

² Повна назва праці така: *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim ducis de Munkacs, pro religiosis Ruthenis ordinis sancti Basilii Magni, in monte Csemek ad Munkacs, anno MCCCCLX. Factae. Exhibens seriem episcoporum greco-catholicorum Munkacsiensium, cum praecipuis eorundem aliorumque illustrium Virorum gestis, e variis Diplomatum, Decretisque Regiis, ac aliis Documentis authenticis potissimum concinnatam. Pars prima. Authore R.P. Ioannicio Basilovits, Ordinis Sancti Basilii Magni, in Vener. Monasterio de Monte csernek ad Munkacs Proto Hegumeno. – Pars I. – С. 1-104; pars II. – С. 1-208; pars III. – С. 1-139. Cassoviae. Ex Typographia Ellingeriana. 1799; Pars IV. – С. 1-260. Cassoviae. 1804.-Pars V. – С. 1-93. Cassoviae. 1805. – Pars VI. – С. 1-58. Cassoviae. 1805. Для зручності будемо посилалися на: книга I і книга II.*

³ Яків Фердинанд Міллер, вершник святої Римської імперії, засідатель суду в шановному Бідарському комітаті, доктор вільних наук та філософії, угорського наукового товариства в Трансільванії, член-кореспондент Великоварадинської королівської академії, професор юридичного факультету, ординарний професор загальної історії та статистики, ревізор книг святого королівського округу. (Переклад з латинської Ю.М.Сака).

думки»⁴. Важливо, що й цю тему І.Базилевич досліджує на тлі історії походження і розселення східних слов'ян і, посилаючись на античні й середньовічні історичні джерела, стверджує їх автохтонність на території, яку вони займають і поширення серед них християнства. Він наводить переказ про Апостола Андрія, який, за літописами, нібито проповідував християнство серед слов'янського населення Київської Русі і навіть побував на пагорбах майбутнього Києва. Далі І.Базилевич подає цікавий екскурс (хоч і не завжди науково вивірений) у просвітницьку діяльність Кирила і Мефодія у слов'янському світі, звертає особливу увагу на їх перемогу в утвердженні права слов'ян мати власну писемність і відправляти богослужіння слов'янською мовою.

І.Базилевич розглядає історію утворення давньоруської держави – Київської Русі. В умовах денационалізаторської політики австрійських властей він доніс до читача відомості про цю слов'янську державу, розповів про її виникнення, розвиток і зміцнення. Він віддає належне державотворчій діяльності Рюрика, Ігоря, Ольги, Святослава. З особливою теплотою характеризує діяльність князя Володимира, зокрема його роль у прийнятті Руссю в 988 р. християнства: «Отже, цей святий Володимир був першим творцем нашого спасіння, який, бачачи нових вірників Христа, піднявши очі до неба, молився за них, кажучи: Боже, творче неба і землі, поглянь на цей новий народ, на свою спадщину. Господи, дозволи, прошу, щоб ці вірники тебе, справжнього Бога, пізнали і боялися, зміцни їх у православної вірі, а мені ж, владико усіх, допоможи проти ворогів, які не вірують у тебе, і я, опираючись на твій захист, приборкаю їх гордість»⁵.

Особлива заслуга І.Базилевича в тому, що він ще наприкінці XVIII ст. зрозумів процес формування східних слов'ян в окремі народності. Він, зокрема, свідчить про Росію («Московію»), Білорусію і Україну. Більше того, він виділяє такі регіони українських земель як Галичина, Поділля, Покуття⁶, і особливо важливо, що термін «Україна» відносить аж до XIII ст.⁷ І це в той час, коли не тільки австрійська й угорська, але й російська офіційна історіографія (М.Карамзін, М.Погодін, М.Устрялов) заперечували сам факт

⁴ Базилевич І. Короткий нарис... Книга I. – С.4. (Переклад з латинської мови на українську М.Орса і Й.Баглая).

⁵ Базилевич І. Короткий нарис... Книга I. – Ч. IV. – §. 1.

⁶ Базилевич І. Короткий нарис... – Частина I. – С 4-5, 8-9; Частина II. – С. 74, 77.

⁷ Там же – Частина I. – С. 4.

існування українського народу. Та, власне, й на самій українській землі за часів І.Базилевича не надто шанували термін «Україна». Навіть автор такої праці, як «Історія Русів», негативно ставиться до понять «Україна», «український», вважаючи, що вони насильно нав'язані польською шляхтою⁸.

І.Базилевич однозначно й ствердно відповів і на запитання про автохтонність закарпатських русинів: вони разом із болгарами, сербами жили на території Паннонії ще до приходу угорських племен в кінці IX ст. Він пише: «*Gentem Ruthenam cum Slavis, Bulgaris, Serbis, jam ante ingressum septem Ducum Scytharum in Pannoniam, partes Pannoniae inhabitante atque suos Episcopos habuille*» («Руський народ із славами, болгарами і сербами вже перед приходом сімох скіфських вождів у Паннонію зайняв частини Паннонії і мав своїх єпископів»⁹).

У праці І.Базилевича давня історія закарпатських русинів висвітлюється у тісному взаємозв'язку з історією походження і розселення східних слов'ян, утворенням і розвитком Київської Русі. Цим самим автор уперше заявив про етнічну спільність русинів Закарпаття зі східними слов'янами. Наприкінці XVIII ст. він нагадував закарпатцям, що там, за Карпатами, – Україна, і Закарпаття є її невід'ємною частиною. Саме на важливість цього висновку І.Базилевича вказували відомі українські вчені. Так, академік М.Возняк у 1924 р. писав: «Задумавши дати його історію (Мукачівського монастиря – авт.), автор глянув на справу ширше й заговорив про культурну злуку Надтисянщини з іншими українськими землями. Тому це писання Базилевича, будучи першим науковим історичним твором, мало zarazом велике значення для розвитку національної свідомості серед українців Надтисянщини»¹⁰. Такої ж думки чеський вчений, відомий дослідник культури Закарпаття Франтішек Тихий: «Базилевич указав на те, що підкарпатські русини суть синами славного роду руського, що історія русинів сягає за Карпати в славу давнину княжеств руських»¹¹.

Уже сама постановка цих та інших питань нашим істориком наприкінці XVIII століття заслуговує на увагу, оскільки в часи активізації

⁸ Див.: Історія Русів. Український переклад І. Драча. – К., 1991. – С. 27.

⁹ Базилевич І. Короткий нарис... - Частина II. – С. 77-78.

¹⁰ Возняк Михайло. Історія української літератури. - Львів, 1924. – Т. III. – С. 122.

¹¹ Тихий Ф. Іоанікій Базилевич – перший дієписець Подкарпатської Русі // Календар «Просвіти». – Ужгород, 1922. – С. 50.

денаціоналізаторської політики австрійських й угорських правлячих кіл розгляд цих питань сприяв пробудженню національної самосвідомості закарпатоукраїнців, утвердженню переконання про приналежність Закарпаття до України-Русі.

Друга проблема, що розглядається у «Короткому нарисі фундації Федора Корятовича», – це історія литовськоруського роду Корятовичів, характеристика діяльності одного із представників цього роду – Федора – на Закарпатті в середині XIV – на початку XV ст., історія Мукачівського монастиря та Мукачівської єпархії до 1798 року. І це цілком закономірно. Адже І.Базилевич писав книгу в період феодално-кріпосницького ладу, коли церква займала панівне становище в суспільстві. Це був час, коли церква опікувалась освітою і культурою, при тому ж у Мукачівському монастирі була велика бібліотека – книги релігійного і світського змісту, що впродовж століть привозилися з різних країн Європи, а також з України і Росії. Тому й не дивно, що церковна історія є головним предметом дослідження І. Базилевича, але вона, як уже відзначалося, значною мірою подається у зв'язку з громадянською історією.

І.Базилевич доводить, що Ф.Корятович заснував Мукачівський монастир східного (грецького), а не латинського обряду для «спасіння своєї душі» і в 1360 р. видав монахам грамоту на право збирання податків із трьох сіл (Бобовище, Лавки і Росвигово)¹². Він простежує становлення монастиря як осередку культурно-освітнього життя. При ньому була заснована школа, бібліотека, що поповнювалась упродовж століть, стала справжньою скарбницею духовного життя на Закарпатті. Багато рукописних книг привіз із собою сам Федір Корятович. І.Базилевич вперше представив його закарпатцям як визначну постать, відзначивши його як культурно-освітнього діяча, захисника віри східного (грецького) обряду. Останнє було надзвичайно важливо, оскільки у 1307 р. угорський престол перейшов до Карла Роберта, представника династії Анжу і ставленика Риму. Разом з ним на Закарпаття сунуло багато священиків латинського обряду, які й намагалися окатоличити місцеве населення.

Цінність праці І.Базилевича полягає ще й в тому, що в ній автор наводить важливі історичні документи – декрети австрійського імператора, десятки грамот і рескриптів угорських королів, папські булли, різні

¹² Базилевич І. Короткий нарис... – Ч. I. – С. 11-13.

розпорядження мукачівських єпископів тощо. Ці документи не тільки характеризують атмосферу серед духовенства, й подають відомості соціально-економічного характеру. Це – декрет королеви Ізабелли 1558 р., яким звільняла мукачівського єпископа і ченців монастиря від сплати податків місцевій знаті¹³. Це і характеристика громадянської війни між прибічниками угорського короля Бейли IV і його сина, яка розгорілася із-за відновлення грецького обряду, який був знищений після монголо-татарської навали 1242 р.¹⁴. Окремі матеріали розкривають боротьбу православного духовенства проти засилля католицизму, що є важливим фактом, оскільки у той час захист релігійних обрядів разом із тим означав захист національної гідності закарпатоукраїнського населення, сприяв усвідомленню етнічного походження з східнослов'янського кореня. Значну частину грамот проаналізував В.М.Гаджега в 1924 р.¹⁵. У праці І.Базилівича знаходимо також повідомлення про виступи освічених людей того часу за відкриття в Мукачеві «шкіл для публічного добра», які давали б не тільки початкову освіту, а й готували учнів до навчання у школах вищого ступеня, а самі дисципліни поряд із латинською та угорськими мовами викладалися б рідною мовою¹⁶.

Як представник духовенства, І.Базилівич не міг обійти мовчанкою Ужгородську унію. Тому він наводить документи, які висвітлюють боротьбу навколо її укладення, зокрема ув'язнення за наказом трансільванського князя Д.Ракоці єпископа Василя Тарасовича у 1641 р. і його звільнення на вимогу імператора Фердинанда III¹⁷. Наводяться листи імператора, в яких Д.Ракоці забов'язано «звільнити та відпустити того єпископа. Повернути всі відібрані маєтки, щоб єпископа не турбували в його намірах і його функціях». Прийняття унії відносить до 24 квітня 1649 р., посилаючись на лист архидияконів від 15 січня 1652 р. до римського Папи Інокентія X з проханням визнати унію зазначеного року і покращити їх статус¹⁸. Насправді вона була підписана 24 квітня 1646 р., але справедливо відзначено, що з такими трьома вимогами: залишити за собою право вибирати єпископа,

¹³ Там же... – Ч.І. – гл. VII. – С. 30-32.

¹⁴ Базилівич І. Короткий нарис... – Ч.V. – гл. XIV. – С. 80.

¹⁵ Гаджега В. Перва спроба історії греко-католицької Мукачівської Єпархії // Наукові Записки товариства «Просвіта». – Роч. III. – Ужгород, 1924.

¹⁶ Там же. – Ч.І. – гл. X. – С. 109.

¹⁷ Там же. – Ч.І. – гл.XV. – С. 66-71.

¹⁸ Там же – Ч.І. – С. 84-86.

мати самостійність у церковних справах і зберігати грецький обряд¹⁹. Остання вимога мала важливе значення, оскільки в обрядах були закладені глибокі народні традиції, а їх збереження утверджувало духовну, а отже, й національну самобутність. Наведені матеріали показують еволюцію підтримки перших уніатських єпископів, зокрема Т.Партенія, з боку світських властей²⁰. Тут же основний документ – декрет імператора Леопольда I 1692 р., який зрівняв у правах уніатське і латинське духовенство²¹.

Взагалі, І.Базилевич дослідив всі важливі віхи в історії Мукачівської єпархії. Важливими є матеріали про багатогранну діяльність єпископів, від першого, Іоанна, (1491 р.) до А.Бачинського (1772-1809 рр.), причому не тільки про їх церковну, а й культурно-освітню діяльність, яка розглядається у спеціальній главі – «Описи деяких славніших церковних мужів та їх вчинків»²². Автор високо оцінює зусилля М.Ольшавського, спрямовані на розвиток освіти, зокрема заснування ним богословської школи в Мукачеві у 1744 р. «для загального добра»²³. Належно оцінено діяльність його наступника – Івана Брадача, який користувався заслуженим авторитетом не тільки в церковних, а й державних вищих колах. У червні 1770 р. він у Мукачеві зустрів імператора Йосифа II²⁴, домігся канонізації Мукачівської єпархії. Особливо велику увагу І.Базилевич приділив діяльності першого єпископа незалежної єпархії А.Бачинського. Він виразно передає церемонію його висвячення у королівській каплиці у Відні в 1773 р.²⁵, Марія Терезія подарувала йому цінну церковну утварь, а єпископству – Ужгородський замок «на віки і безповоротно»²⁶. Відтворено імена і багатьох представників духовенства і нижчого рангу під назвою «Опис славніших чинців»²⁷. Завдяки І.Базилевичу історія духовного життя перестала бути безіменною і можемо вважати його основоположником такої галузі історичних знань як біографістика.

Разом з тим слід підкреслити, що наведені в «Короткому нарисі...»

¹⁹ Там жн. – Ч.І. – С. 83.

²⁰ Там же. – Ч.І. – гл. XVI. – С. 87-94.

²¹ Там же. – Ч.ІІ. – гл. XII. – С. 97-103.

²² Там же. – Ч.І. – гл. VII. – С. 80-87.

²³ Там же. – Ч.І. – гл. X. – С. 109.

²⁴ Там же. – Ч.ІІІ. – гл. XII. – С. 113-118.

²⁵ Там же. – Ч.ІІІ. – гл. XIII. – С. 120-138.

²⁶ Там же. – Ч.ІІІ. – гл. XIII. – С. 120-121.

²⁷ Там же. – Ч.ІІІ. – гл. VIII-IX. – С. 88-112.

І.Базилевича документи і зроблені ним висновки потребують критичного підходу. Так, наприклад, І.Базилевич наводить текст грамоти, яку Ф.Корятювич у 1360 році мав би дати Мукачівському монастирю на володіння прилеглими селами. Щодо достовірності й автентичності цього документа серед учених точилася тривала суперечка. Лише в 1906 році О.Петров довів, що це пізніша підробка, що сьогодні також піддається сумніву.

Як уже відзначалося, праця І.Базилевича написана латинською мовою, що утруднювало ознайомлення з нею широкого кола читачів. Та латинська мова у XVIII ст. ще значною мірою залишалася мовою науки, культури і, передусім, католицької церкви. Із цього приводу відомий закарпатський письменник кінця XIX століття Є.Фенцик писав, що в ті часи «той вважався ідіотом, неосвіченою людиною, хто не вмів говорити по-латині. Все домашнє, все руське вважалося варварським, а чуже – латина – освітою».

«Короткий нарис...» насичений значним фактичним матеріалом і спирається на обсяжну науково-джерельну базу. Автор використав десятки праць античних, середньовічних візантійських і західноєвропейських та новітніх істориків. Він добре знав праці угорських (Л.Туроці), польських (Ненецький), німецьких (Н.Шмідт), литовських (А.Коялович) істориків. Він оперує відомостями з давньоруських літописів і угорських хронік XII ст. («Діяння угорців»). Очевидно, на підставі праці польського історика XVI ст. М.Стрийковського «Хроніка польська, литовська, жмудська і всієї Русі» І.Базилевич свідчить про Росію («Московію»), Білорусію та Україну. Разом з тим сама праця І.Базилевича стала авторитетним джерелом фактично для всіх закарпатських істориків XIX століття.

Саме цю рису підкреслив згадуваний Я.Міллер: «У своїй праці ти стільки дав, скільки треба було для того, щоб пробудити також побажання започаткувати в інших єпископатах... щоб нащадки прийдешніх могли колись побудувати на цих твоїх свої аннали на письмі і у читанні. Якщо плід твого розуму треба б пояснити похвалами, взагалі треба б тобі висловити найбільшу похвалу за те, що ти обнародував те, що до цього часу було приховане у темноті. Все ж таки для вічної слави твого імені вистачить, що ти батьківщину збагатив і прикрасив таким подарунком, і кожний патріот

бажає, щоб чим швидше надрукувався і розповсюдився»²⁸.

Роль праці у розвитку історичної думки на Закарпатті запримітили вже сучасники автора. Один із них кошицький викладач і окружний прокурор Ігнатій Готціг відзначив: «Шанувальники історії будуть вдячні тобі за таку кількість опублікованих документів, ці матеріали дають підставу для ґрунтовніших досліджень. Нехай Бог дасть, аби за його прикладом усі так добре шанували в русинському народі в часи його становлення, аби більшість погоджувалася з подібним»²⁹. Відзначалося також і добропорядочність І.Базилевича при веденні наукової дискусії з І.Баттяні. Так, Швартнер автор праці «Introductio sn rem Diplomaticam etc.» (1802 р.) відзначив, що він «у своєму творі вів чесну дипломатичну боротьбу з Баттяні без найменшого наміру приписати собі перемогу»³⁰. Наведені в ній грамоти XIV-XVIII ст. широко використали І.Орлай у статті «История о Карпато-Россах» (1804 р.) і найбільше, М.Лучкай у «Исторії карпатських русинів» (1843), а О.Духнович повідомляв у листі до Я.Головацького у 1859 р., що надсилає йому у Львів саму працю І.Базилевича³¹. Громадськість була ознайомлена з нею через публікацію окремих уривків у газеті «Новый свет» (1871 р.)³² під назвою «Эпизоды из Мукачевской епархии» (По документам отца Іоаникія Базилевича). Тому «Короткий нарис...» ще чекає докладного аналізу наших дослідників, а окремі його частини – публікації в перекладі на українську мову. Таке бажання висловив Є.Фенцик ще в 1892 р.: «Очень заслужил бы тот для угрорусского народа, кто бы перевел его и на русский язык»³³. За цю роботу активно взявся доц. Ужгородського університету Ю.М.Сак, який переклав і залишив в рукопису I, III, - IV частини, а другу - до § 4, с. 41. При всій своєрідності цієї праці та історичної концепції самого І.Базилевича, вона має принаймні те достоїнство, що заявляла про існування закарпатоукраїнського народу, з його історією та культурними устремліннями.

Працю належно оцінили вчені і культурно-освітні діячі Закарпаття

²⁸ Там же. – Ч.1. – С. 3.

²⁹ Жаткович Ю. Історія історіографії угорських русинів // Мазурок О.С. Юрій Жаткович як історик та етнограф. – Ужгород, 2001. – С.153.

³⁰ Там же. – С.140.

³¹ Демко М. Письма А.Духновича. – Мукачево, 1927. – С. 56; Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850 -1862 / Видав доктор Кирило Студинський. - Львів, 1905. - С.500.

³² Новый Свет. – Унгар. – 1871. – ч. 16-25.

³³ Фенцик Е. Очерк угро-русской письменности // Листок. – 1892. – №6. – С.64.

XIX ст. Наприклад, Ю.Жаткович 1890 р. відзначив, що І.Базилевич «описуючи історію угро-русів, здобув заслужену славу серед сучасників... вони називали Базилевича Геродотом угро-русів»³⁴. А.Крालицький назвав її «изрядным сочинением», а Є.Фенцик справедливо зауважив, що «без сочинения Базилевича мы ничего не знали бы о наших предках, нам была бы неизвестна древняя история нашей епархии»³⁵. Чеський вчений Ф.Тихий вважав І.Базилевича «первым будильником» на Закарпатті, оскільки той указав, що підкарпатські русини суть синами славного народу руського, що історія русинів сягає за Карпати в славу давнину княжеств руських»³⁶.

Отже, «Короткий нарис фундації Федора Корятовича» І.Базилевича є визначною пам'яткою нашої культури взагалі та історичної науки зокрема. Ця праця наріжним каменем лягла в основу карпатоукраїнської історіографії, прислужилася дальшому розвитку історичної науки краю. Поряд з цим І.Базилевич започаткував наукове дослідження Закарпаття. Обґрунтував історичну концепцію, згідно з якою закарпатські русини є автохтони на цій землі і етнічно споріднені зі східними слов'янами. І не можна вважати першою працею з історії Закарпаття книгу Адама Коллара (1718-1783)³⁷ «*Humillimum pro memoria de ortu, progressu et in Hungaria incolatu gentis Ruthenicae*» («Матеріали про походження, розвиток та існування руського народу в Угорщині»), як це робить І.Поп, бо, по-перше, це рукопис (209 с.), в якому історії Мукачівської епархії відведено всього 14 сторінок. А решта – збірка різноманітних документів на підтвердження існування епархії ще до приходу угорців. Ці документи докладно охарактеризував В.М.Гаджега³⁸. Відомий львівський вчений бібліограф І.Левицький у 1899 р. назвав І.Базилевича «першим угро-руським історіографом», і хоч його праця написана латинською мовою, все ж вона «пронизана любов'ю до угро-руського народу і свого часу мала великий вплив на пробудження національного життя в Угорській Русі». І.Франко, характеризуючи роль єпископа А.Бачинського у розвитку наукової і просвітницької діяльності

³⁴ Жаткович Ю. Історія історіографії угорських русинів ... – С.138.

³⁵ Фенцик Е. Очерк угро-русской письменности // Листок. – 1892. – №6. – С.64.

³⁶ Тихий Ф. Іоанній Базилевич – первый діе писець Подкарпатської Русі // Календар «Просвіти». – Ужгород, 1922. – С.50.

³⁷ Поп И.И. Историография истории русин и Подкарпатской Русі //Славяноведение. – 2003. – №1 - С. 57.

³⁸ Гаджега В. Перва спроба історії греко-католической мукачевской епархии. – Науковий збірник т-ва «Просвіта» в Ужгороді. – Ужгород, 1924. – Роч. III.

закарпатських русинів, відзначав, що «із його співробітників найбільш відомий Іоанній Базилович, автор книги «Brevis notitia foundationis Theodori Korijatovics»³⁹. Працю І.Базиловича знали українські (Ю.Целевич), російські (О.Петров) і австрійські (Й.Фідлер) дослідники. Тобто, вона була достатньо відома у наукових колах далеко за межами Закарпаття.

У 1918 р. ім'я І.Базиловича з'явилося і на сторінках київських видань. Так, Є.Перфецький у часописі «Наше минуле» опублікував статтю «Перший історик угорської України – Іоанній Базилович» У ній, зокрема, відзначалося: «...слід пам'ятати того, хто перший спричинився до національного відродження цієї української країни (Закарпаття – автори), положивши для цього свою солідну працю у формі наукового дослідження історією рідного краю»⁴⁰.

Другий часопис – «Нова Рада» в грудні 1918 р. так оцінив І.Базиловича: «Під впливом слов'янського відродження, яке тоді почалося в Угорщині і Австрії, завдяки народолюбній політиці Бачинського і Базиловича, Угорська Україна як ніколи пізніше почала була вибиватися на щирі національно-українську дорогу, постачаючи культурних діячів і для Галичини, й інших країн»⁴¹.

І.Базилович написав декілька літургійних творів, але опублікований був тільки один із них – «Imago vitae monasticae» («Зразок чернечого життя»). – Cassoviae, 1802. - Р. VIII+181. Більшість із них, що залишалися в рукопису, оскільки були написані слов'янською мовою, обґрунтовували давність і правомірність існування східного обряду. Один із них – «Толкование священныя литургии...» (781 с.), написаний колонкою латинською і руською мовами, зберігається в бібліотеці Ужгородського національного університету⁴². Автор підкреслив високий рівень культурно-освітнього життя в Україні, схвалив діяльність київського митрополита Петра Могили⁴³. Збереглися ще два рукописи, один з яких навчально-методичного характеру.

На жаль, ім'я І.Базиловича було цілком замовчане в радянській

³⁹ Франко І. Зібрання творів у п'ядесяти томах. – К., 1984. – С123.

⁴⁰ Перфецький Є. Перший історик угорської України – Іоанній Базилович // Наше минуле. – К., 1918. – Книга число 3. – С.157 З Нова Рада. - К., 1918.-1 грудня - №227

⁴¹ Нова Рада. – К., 1918. – 1 грудня. –№227.

⁴² Базилович І. Толкования священныя литургии Нового Закона...1815 // Бібліотека УжНУ, відділ рукописів і стародруків. – № 191. – 781 с.

⁴³ Там же – С. 563-564.

час. Єдину статтю опублікував ігумен Мукачівського монастиря Василій (Пронін) у журналі «Православная мысль», що виходив у Празі⁴⁴. Більше про закарпатського історика було відомо в зарубіжній історіографії. Так, відомий угорський вчений Й.Перені в 1957 р. відзначив, що І.Базилевич «вперше складає, а потім публікує історичну концепцію», згідно з якою «закарпатські українці проживали на території Угорщини вже під час панування Риму і тоді прийняли християнство»⁴⁵ (С.18). Канадський вчений П.Магочі назвав І.Базилевича «першим вітчизняним підкарпатським істориком»⁴⁶. Тільки тепер ім'я ученого повертається до нас, займаючи належне місце серед закарпатських вчених. Кращий знавець латиномовної літератури Закарпаття, доцент Ужгородського університету Ю.М.Сак зробив висновок, що «Іоанній Базилевич, вчений і справжній історик, кожен факт розглядає і аналізує на підставі вірогідних документів, які сьогодні важко доступні, або вже і не існують»⁴⁷. Ім'я І.Базилевича вперше стало відоме широкій громадськості завдяки публікації в обласній пресі в 1988 р.⁴⁸. А в 1992 р. громадськість краю вперше вшанувала пам'ять І.Базилевича як першого історика: товариство «Просвіта» в Ужгороді урочисто відзначило 250 річчя з дня його народження. Згодом ім'я закарпатського вченого і культурно-освітнього діяча було вписане в загальноукраїнські академічні видання з історії України⁴⁹, української педагогіки⁵⁰ і, звичайно, в історичну науку Закарпаття⁵¹.

⁴⁴ Ігумен Василій (Пронин). Протоигумен Иоаникий Базилевич (1742-1821) // Православная мысль. – Прага, 1957. – С.40-48.

⁴⁵ Перені И. Из истории закарпатских украинцев (1849-1914). – Будапешт, 1957. – С. 18.

⁴⁶ Магочі Павло Роберт. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1849) / авторизований переклад з англійської. – Ужгород, 1994.

⁴⁷ Сак Ю. Іоанікій Базилевич (1742-1821) про боротьбу Мукачівського єпископату за церковну незалежність // Ужгородській унії – 350 років. Матеріали міжнародних наукових конференцій. Ужгород. квітень 1996 р. – Ужгород, 1997. – С.89.

⁴⁸ Данилюк Д., Баглай Й. Із відстані двох століть // Закарпатська правда. – 1988. – 21 грудня; Данилюк Д. Перший історик Закарпаття // Закарпатська правда. – 1922. – 10 червня.

⁴⁹ Історія України / Під заг. ред. В.А.Смоля. – К., 1997. – С.166.

⁵⁰ Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української педагогіки навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів. – К., 1999. – С. 130-

⁵¹ Данилюк Д.Д. Історична наука на Закарпатті. – Ужгород, 1999. – 58-72.